

دینوری بنیادگذار مسلمان علم گیاه‌شناسی

محمد علی ابوعلی

کلیدواژه‌ها: دینوری، گیاه‌شناسی

در حدود سال ۲۲۲ هجری قمری در دوران سامانیان در روستای دینور که اکنون دهستانی است در میانه راه کرمانشاه، سقز و همدان، کودکی چشم به روشنی زندگی گشود. او را احمد نامیدند. احمد در جوانی در سفری طولانی و سخت در پی تحصیل علم از بین‌النهرین، حجاز، فلسطین، و کرانه‌های خلیج فارس دیدن کرد؛ مدتی در بصره و کوفه به تحصیل علم پرداخت؛ به اصفهان رفت و مدتی در آنجا در رصدخانه‌ای که خود بنا کرده بود، به رصد ستارگان و ثبت محاسبات نجومی مشغول شد و نیز در مکانیک و ریاضیات به تحصیل مشغول شد [۱].

دیری نپایید که این سفرها، تحصیلات و تجربه‌ها به ثمر نشستند. احمد با پشتکار و استعدادهای خدادادی بر علوم مختلف زمان خود مسلط شد، دست به قلم برد، آثاری در علوم مختلف خلق کرد و با نام «ابوحنیفه دینوری»، یا با نام کامل «ابوحنیفه احمد بن داود دینوری» معروف شد. او همانند بسیاری از اندیشمندان زمان خود در زمینه‌های مختلف معرفت بشری، مانند تاریخ، جغرافیا، نجوم، ریاضیات، معدن، نحو، کشاورزی و گیاه‌شناسی به تحقیق پرداخت و در این راه آثاری کم‌مانند از خود به یادگار گذاشت. از جمله آثار او می‌توان به این کتاب‌ها اشاره کرد: تفسیر قرآن، اصلاح المنطق، الشعر و الشعراء، الکسوف، الجواهر العلم، الجبر و المقابله، الفصاحه، مایلحن فی العالم، الانواء، الزیج و کتاب الاکراد [۲].

یکی از معروف‌ترین کتاب‌های ابوحنیفه احمد بن داود دینوری، اما «کتاب النبات» (کتاب گیاهان) است که به معرفی گیاهان اختصاص دارد. این کتاب سبب شده است که او را بزرگ‌ترین گیاه‌شناس مشرق‌زمین در زمان خود و بنیادگذار علم گیاه‌شناسی در بین مسلمانان بنامند. او کتاب النبات در ۶ جلد تألیف کرده است، که امروزه فقط جلدهای سوم و پنجم آن باقی مانده‌اند [۳].

دارد که از گزند حوادث مصون مانده و امروزه موجود است [۱۱].
 بائر محتوا و منابع کتاب النبات دینوری را نقد کرده است [۱۲]. او
 مشاهده کرده است که دینوری چیزی بسیار فراتر از یک فرهنگ
 نام‌های گیاهان در نظر داشته و می‌خواسته است همه ابعاد زندگی
 مردم هم‌عصر خود را به تصویر بکشد [۱۳].

دینوری انواع خاک را شرح داده است و ویژگی‌های خاک‌های
 خوب برای گیاهان را توصیف کرده است. او هم‌چنین چرخه زندگی
 گیاهان را از رویش دانه تا مرگ گفته و در آن مراحل رشد و تولید
 میوه و دانه را پرداخته است [۱۴]. او هم‌چنین انواع غلات، درختان
 انگور و نخل خرما را توصیف کرده است.

دینوری هم‌چنین مواردی از درختان، کوه‌ها، دشت‌ها، بیابان‌ها،
 گیاهان معطر، جنگل‌ها و گیاهان مورد استفاده در رنگرزی، و نیز زنبور
 عسل و مانند آن‌ها را شرح داده است [۱۵]. وفات ابوحنیفه دینوری
 سال ۲۸۲ هـ. ق. روی داده است.

پی‌نوشت

1. Silberberg

منابع

1. "ad-Dīnawarī." Encyclopædia Britannica. 2008. Encyclopædia Britannica Online. 27 Dec. 2008 <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/163804/ad-Dinawari>>.
2. Fahd, Toufic, "Botany and agriculture", pp. 815, in Morelon, Régis; Rashed, Roshdi (1996), *Encyclopedia of the History of Arabic Science*, 3, Routledge, pp. 813, ISBN -415-12410-7
3. Encyclopaedia Iranica, "DĪNAVARĪ, ABŪ HANĪFA AHMAD", CHARLES PELLAT.
<http://www.iranica.com/articles/dinavari-abu-hanifa-ahmad>
4. B. Silberberg: *Das Pflanzenbuch des Abu Hanifa Ahmed ibn Da'ud al-Dinawari. Ein Beitrag zur Geschichte der Botanik bei den Arabern*, dissertation, Breslau, published in part in *Zeitschrift für Assyriologie* 24 (1910): 225-65; 25 (1911): 38-88.

۵. همان

6. M. W. Dols: "Herbs", *op. cit.*, p. 185.
7. M. Ulmann: *Die Natur-und Geheimwissenschaften im Islam*, Leiden 1972; p. 66.
8. R. Kruk: "Nabat", *op. cit.*, p. 832.

۹. همان

۱۰. همان

11. B. Lewin: "The Third part of *Kitab al-Nabat* of Abu Hanifa al-Dinawari", *Orientalia Suecena* 9, 1960, pp: 131-6.
12. T. Bauer: *Das Pflanzenbuch des Abu Hanifa al-Dinawari*, Wiesbaden 1988.
13. R. Kruk: "Nabat", *op. cit.*, p. 832.
14. F. Fahd: "Botany and agriculture", *op. cit.*
15. Charles Pellat, "Dīnawarī, Abū Hanīfa Ahmad", *Encyclopaedia Iranica*.

از ویژگی‌های کتاب النبات آن است که مؤلف به خلاف مؤلفان

دینوری در واقع در کتاب النبات خود فلور یا گیاهان منطقه را به گونه‌ای شرح داده است [۶] که آن را جامع‌ترین کتاب تبارزایشی گیاهان در زمان خود می‌دانند

دیگر که برای توصیف گیاهان به تخیل پناه می‌بردند یا بیشتر به نقل گفته‌ها و مشاهده‌های دیگران می‌پرداختند، خود بسیاری از گیاهانی را که در کتاب نام برده از نزدیک دیده، مورد مشاهده علمی قرار داده و تشریح کرده است. می‌گویند این بیطار نام پنجاه گیاه را که گذشتگان از آن شناختی نداشتند از ابوحنیفه دینوری نقل کرده است.

کتاب النبات مدت‌ها ناشناخته بود تا این که در سال ۱۹۰۸ سیلبربرگ^۱ آلمانی آن را کشف و معرفی کرد [۴]. او در رساله‌ای توصیف حدود ۴۰۰ گیاه مختلف را از کتاب النبات دینوری نقل کرده است [۵] که به نظر می‌رسد این تنها بخشی از کتاب مذکور بوده است.

دینوری در واقع در کتاب النبات خود فلور یا گیاهان منطقه را به گونه‌ای شرح داده است [۶] که آن را جامع‌ترین کتاب تبارزایشی گیاهان در زمان خود می‌دانند [۷].

دینوری چیزی بسیار فراتر از یک فرهنگ نام‌های گیاهان در نظر داشته و می‌خواسته است همه ابعاد زندگی مردم هم‌عصر خود را به تصویر بکشد

برخی از اطلاعاتی که دینوری در کتاب خود آورده است، براساس روایات شفاهی و گاه براساس مشاهدات خود بوده است [۵]. این کتاب دو بخش دارد؛ یک بخش از آن فرهنگی است از نام‌های گیاهان به ترتیب حروف الفبا که یکی از نخستین فرهنگ‌های اختصاصی است که به ترتیب الفبا تنظیم شده‌اند [۸] و بخش دوم، تک‌نگارهایی درباره گیاهانی است که کاربردهای خاص دارد، مانند آتش‌گیری، رنگرزی و کمان‌سازی. در این کتاب فصل جالبی درباره قارچ‌های چتری گنجانده شده است [۹].

در این فصل اطلاعات ارزشمندی درباره جمع‌آوری، کاربرد و پرورش چند قارچ چتری موجود است [۱۰]. در کتاب دینوری یک فصل تحت عنوان «تجنیس النبات» درباره نام‌گذاری گیاهان وجود